

УДК 94(477)«18/19»АНТОНОВИЧ

Сторінки життя та діяльності В. Антоновича

Ф.Я. СТУПАК

Національний медичний університет імені О. О. Богомольця, Київ, Україна

Авторське резюме

У статті здійснено спробу відтворити об'єктивний історичний портрет відомого громадсько-політичного діяча та історика, медика за освітою В. Антоновича. Здійснена спроба доповнити історичний портрет вченого-історика, яка підсилюється особливістю його життєвого шляху: спочатку лікар, потім – учений-історик, громадський діяч. Цим самим автори намагалися зробити внесок у важливий напрям наукових досліджень – обґрунтування і системне висвітлення ролі освіченої верстви у соціально-політичних і культурних процесах. Учений створив київську школу істориків, яка підготувала основу для розвитку сучасної української історичної науки. Школа створена із учнів і послідовників В. Антоновича і до неї належало чимало відомих істориків. Творчий доробок представників школи став неоціненним внеском у вітчизняну історіографію. У статті підкреслено особливі людські риси характеру вченого, показано факти його добродійної діяльності. Автори приділили увагу такому етапу життєвого шляху вченого, як навчання у вищому медичному навчальному закладі і певному періоду практичної лікарської діяльності. У роботі зазначено, що хоча медицина й не стала професією В. Антоновича, однак медична освіта для його подальшої наукової роботи мала важливе значення. Вивчення природничих наук позначилося на методах наукових досліджень, визначило окремі аспекти методологічного підходу до розуміння історії. Пізнавальне значення має приділення уваги Київському університету того часу.

Ключові слова: Київський університет, медичний факультет, історія, учений, школа істориків, життєвий шлях, добродійність.

Pages of life and work of V. Antonovych

F.YA. STUPAK

O.O. Bogomolets national medical university, Kyiv, Ukraine

Abstract

The article is an attempt to recreate an objective historical portrait of V. Antonovych – the famous social and political activist and historian, physician by education. An attempt is made to supplement the historical portrait of historian, which increases by peculiarity of his life: first a doctor, then historian, public activist. By doing so, the authors tried to contribute to the important direction of scientific research – reasoning and systematic coverage of role of the educated strata within the socio-political and cultural processes. The scientist has created the Kyiv School of historians that made the basement for the development of modern Ukrainian historical science. The School was created with the students and followers of V. Antonovych and many well-known historians belonged to it. The heritage of School's representatives became an invaluable contribution to the national historiography. The article highlights special human traits of scientist, shows evidence of his charitable activities. The authors paid attention to the following stages of life path of scientist as studying in a higher medical institute and a period of his medical practice. The article mentions that although the medicine did not become V. Antonovych's profession, but medical education was important for his further scientific work. Studying the natural sciences affected the methods of research, identified certain aspects of methodological approach for understanding the history. Paying attention to the Kyiv University of that time has a cognitive importance.

Key words: Kyiv University, medical faculty, history, scientist, school of historians, life path, charity.

Постановка проблеми. У структурі сучасних історичних досліджень чільне місце посідають персоніологічні студії. Із урахуванням багатоаспектності, однобічності розроблення окресленого напрямку виникає необхідність у продовженні подібних досліджень. Непідроблений інтерес викликають ті історичні постаті, життєвий шлях яких склався відмінно від усталених, зокрема колишніх лікарів. Зазначене сповна стосується й такої неординарної постаті, як В. Антонович.

Аналіз досліджень і публікацій. Визнач-

на постать, якою є В. Антонович, знайшла відображення, окрім інших видань, в одній із останніх енциклопедій [4], у найбільших працях із цієї проблеми, авторами яких є В. Ульяновський і В. Короткий [6,7], у монографії, автором якої є О. Кіян [5]. Портрет В. Антоновича доповнюється його власною працею із коментарем наших сучасників [3], факти й етапи життєвого шляху вченого містяться в архівних документах [1,2] тощо.

Мета дослідження полягає у доповненні історичного портрета такої видатної поста-

© Ф.Я. Ступак, 2014

ті, якою був В. Антонович. Це підсилюється особливістю його життєвого шляху: спочатку лікар, потім – учений-історик. Наш екскурс стане ще однією спробою обґрунтування і системного висвітлення ролі освіченої верстви у соціально-політичних і культурних процесах.

Виклад основного матеріалу. Антонович – історик, археолог, археограф, етнограф, нумізмат, громадсько-політичний діяч. Створив київську школу істориків, яка стала підґрунтям для розвитку сучасної української історичної науки [4, с. 105]. Школа створена із учнів і послідовників В. Антоновича. До неї належали такі відомі історики, як Д. Багалій, М. Грушевський, М. Довнар-Запольський, Д. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко, О. Оглоблін та ін. [4, с. 108]. Творчий доробок представників школи став неоціненним внеском у вітчизняну історіографію.

Рідний батько В. Антоновича Янош Джидай був сином угорського революціонера, який виступав за відокремлення Угорщини від Австрійської імперії та запровадження республіканського ладу. Янош закінчив філософський факультет Львівського університету. На Уманщині Джидай зустрівся з Монікою Антонович. Його формальний батько – Боніфатій Антонович, з Віленщини, був офіційним чоловіком його матері. Через 10 років після їхнього розлучення народився Володимир, якого записали на ім'я вінчаного чоловіка матері. Так син Яноша Джидая став Володимиром Боніфатійовичем Антоновичем.

Влітку 1844 р. В. Антонович переїхав для подальшого навчання до Одеси. Подорож до місця призначення справила на нього незабутнє враження. Йому випала нагода зблизька придивитися до побуту звичайних людей. В Одесі Володимир виховувався в родині і пансіоні Джидая, який мав особливий вплив на молодого юнака, пробудив зацікавленість до навчання, був для нього прикладом.

У пансіоні, а пізніше і в 2-й Одеській гімназії, куди перевели В. Антоновича, багато уваги приділялося вивченню іноземних мов, що дало йому можливість вільно оволодіти французькою і німецькою мовами.

Після закінчення гімназії В. Антонович за наполяганням своєї матері і з метою отримання професії, яка забезпечувала б матеріальний достаток, у 1850 р. вступив на медичний факультет Київського університету. Проте вибір був невдалим. Згодом Володимир Боніфатійович згадував: «Уже со 2-го курса я понял, что попал не на свою дорогу, но тогда был воспрещен переход из медицинского факультета на другие – поэтому я должен был *volens – nolens* дотянуть медицину до конца» [7, с. 22].

У 1855 р. В. Антонович закінчив медичний факультет і під час епідемії холери понад рік займався медичною практикою в Бердичеві і

Чорнобилі, що давало можливість погашати свої грошові борги.

Цей період життя був дуже тяжким. В одному з листів Володимир писав про півторарічну кризу й тяжкі переживання, в яких рятувала лише наполеглива праця. Але плинув час, і «оніміння» змінилося «душевною весною». В. Антонович вирвався із Чорнобиля – «великої пустелі, багна духовної сфери» [3, с. 25] – і припинив медичну практику, «чувствуя непреодолимое отвращение к медицине» [6, с. 25].

Хоча медицина й не стала професією В. Антоновича, однак значення медичної освіти для його подальшої наукової роботи було вагомим. Студіювання природничих наук позначилося на методах наукових досліджень, визначило окремі аспекти методологічного підходу до розуміння історії.

У роки навчання В. Антоновича у Київський університет Св. Володимира як звичайний провінційний навчальний заклад імперії важко було запросити відомих учених. У цей час у ньому було лише декілька значних професорів і, за словами М. Грушевського, «надавали хоч зовнішній блиск його сіренькому життю» [5, с. 89]. З Київським університетом конкурувала Київська академія, яка притягувала до себе частину цінних київських науковців. Обидва навчальні заклади – стара академія і новий університет – мали уніфіковані навчальні програми й були зорганізовані за спільним для Росії статутом, що нівелював різницю між світським і духовним навчальним закладом. Особлива увага з боку адміністрації була прикута до гуманітарних наук, зокрема історії. Ще генерал-губернатор Бібіков зазначав щодо критерію підбору викладачів кафедр історії: «Историческая наука в университете должна служить подспорьем научным патриотической администрации» [5, с. 90].

Поліпшивши матеріальне становище, В. Антонович у 1856 р. вступив ще раз до Київського університету, цього разу на історико-філологічне відділення. У студентські роки В. Антоновича Київський університет був центром духовного життя польської молоді, оскільки після ліквідації Віленського університету і Кременецького лицю Польща не мала свого університету. Міністр С. Уваров прагнув зробити з Київського університету розумову фортецю поблизу військової і придушити дух окремості польської національності й злити його з загальноросійським духом. Поляки, користуючись своєю чисельністю (у 1859 р. із 903 студентів університету 444 були етнічними поляками) перетворили цей навчальний заклад в осередок конспіративного національно-революційного життя.

Досвідчений В. Антонович, випускник медичного факультету, поступово став одним із лідерів київського студентства. Різниця в ро-

ках доповнювалася також особистими якостями Антоновича, які дуже влучно охарактеризував його сучасник. «Антонович, – пише в щоденнику О. Кістяківський, – обладает величайшим секретом нравиться и владеть; секрет этот, может быть, скрывается в его натуре, а сколько можно судить по внешности, он состоит в том, что он вечно ровен, что он ни о ком не говорит дурно, что он умеет с каждым поладить» [5, с. 92].

Можливо, саме тому один лише вигук «Siho, Antonowicz mowi» [5, с. 92] негайно припиняв звичний серед студентів галас. Як один із провідників та ідеологів польського студентства, В. Антонович підтримував студентів у подоланні життєвих негараздів, для чого створювалися організації «пуристів» із суворим аскетизмом і поважним ставленням до науки і навчання. Гурток, який виник у 1856 р., складався з відомих у майбутньому діячів польської та української культури: Л. Сирочинський, Т. Рильський, Й. Ролле, Я. Загурський, А. Мйодушевський, О. Хойновський та ін.

Догляд поліції за В. Антоновичем розпочався ще з 60-х р. XIX ст. Таких обставин, як польське походження та українофільство було досить, щоб викликати в ті часи пильну увагу адміністрації до постаті Антоновича, яка завжди виділялася на загальному фоні його оточення.

Для доповнення портрета вченого наведемо кілька штрихів щодо В. Антоновича для характеристики того часу.

Запит попечителя Київського навчального округу Миколи Пирогова до генерал-губернатора Іларіона Васильчикова від 25 лютого 1861 р.: «Совершенно секретно Милостивый государь князь Иларион Иларионович!

Хотя Ваше Сиятельство при личном объяснении со мной изволили выразить мнение, что кандидата университета Св. Владимира Антоновича можно принять в Педагогические курсы, но так как после того Антонович вновь подвергался допросам, то я долгом считаю покорнейше просить Ваше Сиятельство почтить меня уведомлением, не обличен ли Антонович в каких-либо предосудительных поступках, по которым не следовало бы принять его в Педагогические курсы.

С истинным почтением и совершенною преданностью имею честь Вашего Сиятельства покорный слуга Н.Пирогов. Підпис» [6, с. 33].

Відповідь генерал-губернатора Іларіона Васильчикова Миколі Пирогову від 5 травня 1861 р.: «Секретно Милостивый государь Николай Иванович.

На отношение Вашего Превосходительства от 24 прошлого февраля за № 4 имею честь уведомить, что с своей стороны я не встречаю и теперь препятствий к принятию в Педагогиче-

ческие курсы кандидата здешнего университета Антоновича.

Покорнейше прошу принять уверение в истинном моем почтении и преданности. Підпис» [6, с. 38].

Доповідна записка Володимира Антоновича генерал-губернатору Іларіону Васильчикову від 22 січня 1862 р.: «Его Сиятельству Киевскому Военному, Подольскому и Волынскому Генерал Губернатору Генералу Адъютанту и Кавалеру Князю Илариону Иларионовичу Васильчикову

Кандидата-Педагога Киевских Педагогических курсов Владимира Антоновича.

Докладная записка

В январе месяце прошедшего 1861-го года во время домашнего обыска, произведенного Киевской губернии Бердычевского уезда в Селении Сопине во доме сестры моей Васневской, взяты были для рассмотрения книги мои находящиеся у нее на сохранении. Так как многие из них оказались мне нужными в настоящее время для моих научных занятий, то осмеливаюсь обратиться к Вашему Сиятельству с покорною просьбою сделать Ваше начальническое распоряжение о выдаче мне упомянутых книг по списку доставленному во время обыска.

Кандидат-Педагог Владимир Антонович 1862-го года Января 22 дня» [6, с. 38].

Висновки Київського цензурного комітету у справі Володимира Антоновича від 3 лютого 1862 р.: «Министерство Народного Просвещения Киевский Цензурный Комитет 3 февраля 1862 года № 62 Киев В Канцелярию Киевского Военного, Подольского и Волынского Генерал Губернатора.

Препровождая обратно из присланных при отношении от 25 января сего года за № 327, пятьдесят одну книгу и две рукописи, принадлежащих Г. Антоновичу и ничего предосудительного в себе не заключающих, Киевский Цензурный Комитет имеет честь уведомить Канцелярию Киевского Военного, Подольского и Волынского Генерал Губернатора, что одна книга, а именно: Regulamin piechoty, kawaleryi i artylleryi wraz z instrukcyia dla powstanca i sluzba obozowa, Paryz 1846, как неизвестная Цензуре, оставлена в Комитете впредь до рассмотрения. Підпис [6, с. 39].

Розпорядження генерал-губернатора Київському цивільному губернатору від 13 лютого 1862 р.: «Г. Киев (скому) гражд (анскому) Губернатору № 613 13 февраля 1862

Известный В.П. кандидат Университета Св. Владимира Педагог Киевских педагогических курсов Владимир Антонович, в поданной мне записке ходотайствует о возвращении отобранных у него в начале прошлого года книг.

Так как из отобранных у Антоновича книг пятьдесят одна книга и две рукописи по отзыву Киевского Цензурного Комитета, ничего пред-

осудительного не заключают, то и препроводить их к В.П., для возвращения Антоновичу при совокупля при этом что книга, под заглавием «Regulamin piechoty, kawaleryi i artylleryi wraz z instrukcyia dla powstancz i sluzba obozowa, Paruz 1846», как неизвестная цензуре оставлена в комитете впредь до разсмотрения» [6, с. 39].

Цензор і так само як і Антонович лікар за освітою С. Щоголев зазначав неймовірний «талант» В. Антоновича, який за всієї своєї українофільської діяльності зміг «дослужитися до високих чинов и орденів, с пенсией впридачу» [7, с. 25].

Учений-педагог вважав, що моральну діяльність людини на 75 % визначає спадок, виховання до 10 %, власна ініціатива – 15 %.

В. Антонович був надзвичайно скромною людиною, ніколи й нікому не хвалився своїми добрими вчинками і часто навіть приятелі

лише випадково довідувалися про них. Ніхто не знав і про те, що В. Антонович щороку виділяв із власних гонорарів стипендії гімназістам і студентам [3, с. 9]. Він завжди обстоював інтереси й права студентської корпорації, завжди був доступним для студентів, підтримував їх.

Висновки. Володимир Антонович – одна із найяскравіших постатей в українській культурі другої половини XIX і початку XX ст. Він був людиною європейської освіченості з рідкісною широтою поглядів і творчих інтересів, В. Антонович залишив глибокий слід у нашій історіографії та джерелознавстві. Поєднання гуманітарної освіти із природничою вплинуло на вироблення загальної науково-філософської концепції вченого. У подальших дослідженнях слід звернути увагу на узагальнення характеристики відомого ученого на підґрунті його людських рис, життєвого шляху, адже науковий внесок досліджувався.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 4752, арк. 1–18.
2. Держархів м. Києва, ф. 16, оп. 465, спр. 4753, арк. 34–40.
3. Антонович В. Б. Моя сповідь. – К.: Либідь, 1995. – 816 с.
4. Енциклопедія історії України: В 10 т. – Т. 1. – К.: Наук. думка, 2003. – 688 с.
5. Кіян О. Володимир Антонович: історик й організатор «Київської історичної школи». – К., 2005. – 492 с.
6. Син України: Володимир Боніфатійович Антонович: У 3 т. – Т. 2. – К.: Заповіт, 1997. – 448 с.
7. Ульяновський В. І., Короткий В. А. Володимир Антонович: Образ на тлі епохи. – К.: Міжнар. фін. агенція, 1997. – 218 с.

Стаття надійшла до редакції 01.07.2014

REFERENCES:

1. Derzhavnyi arkhiv m. Kyiv (State archive of Kyiv). F. 16, d. 465, case 4752, p. 1–18.
2. Derzhavnyi arkhiv m. Kyiv (State archive of Kyiv). F. 16, d. 465, case 4753, p. 34–40.
3. *Antonovych V. B. Moja spovid (My memoirs)*. Kyiv, 1995, p. 816.
4. *Encyklopedia istorii Ukrainy (Encyklopaedia the history of Ukraine): In 10 v. V. 1*, Kyiv, 2003, p. 688.
5. *Kiyan O. Volodymyr Antonovych: istoryk i organizator «Kyivskoi istorychnoi shkoly» (Volodymyr Antonovych: historian and organizer of Kyiv historical school)*. Kyiv, 2005, p. 492.
6. *Syn Ukrainy: Volodymyr Bonifatievich Antonovych (Sun of the Ukraine: Volodymyr Bonifatievich Antonovych): In 3 v. V. 2*, Kyiv, 1997, p. 448.
7. *Ulyanovsky V. I., Korotkyi V. A. Volodymyr Antonovych: Obraz na tli epohy (Volodymyr Antonovych: Image on background epoch)*. Kyiv, 1997, p. 218.

Ступак Федір Якович – доктор історичних наук, професор
Національний медичний університет імені О. О. Богомольця
Адреса: 04055 Київ, проспект Перемоги, 34

Stupak Fedir Yakovych – doctor of historical sciences, Full Prof.
O.O. Bogomolets national medical university
Address: 34, Peremohy av., Kyiv, 04055